

upravljanja i o međunarodnim odnosima u zborniku govore radovi Stevana Doronjskog, Vladimira Bakarića, Dušana Bilandžića, Lazara Mojsova, Miloša Minića, Jovana Raičevića, Zorana Vidojevića itd.

U tom razdoblju došlo je i do nacionalističkih, antisocijalističkih i antisamoupravnih pojava u jugoslavenskom društvu. Odras tih negativnih pojava manifestirao se najviše u kontrarevolucionarnim, iredentističkim i nacionalističkim događajima na Kosovu 1981. godine. U prilogu »Platforma — snažno oružje u rukama komunista i radničke klase Kosova« Fadil Hoxha analizira situaciju u toj pokrajini.

U tako teškoj i zaoštrenoj društveno-političkoj situaciji u zemlji i zabrinjavajućoj na međunarodnom planu, potenciranoj ekonomskim faktorima, održan je Dvanacsti kongres SKJ, prvi poslijeratni u čijem radu nisu sudjelovali nosioci naše revolucije, vizionari i stratezi našega cjelokupnog društvenog razvoja, Josip Broz Tito i Edvard Kardelj.

Socijalističko samoupravljanje u razdoblju između ta dva kongresa — iako pod udarom i društvenih i idejno-političkih proturječnosti u socijalnom i ekonomskom razvoju, i antisocijalističkih i antisamoupravnih snaga — položilo je ispit našega društvenog, idejnog i političkog opredjeljenja.

Posljednje, sedmo poglavlje zbornika sadrži referat Josipa Broza Tita održan na svečanoj sjednici organa društveno-političkih organizacija u Federaciji u Beogradu (19. travanj 1979. god.) u povodu 60. godišnjice osnivanja Komunističke partije Jugoslavije, Saveza komunističke omladine Jugoslavije, revolucionarnih Sindikata i naprednog pokreta žena. Taj referat predstavlja sintetski pregled povijesti naše Partije odnosno Saveza komunista i najadekvatnije i najprimjerenije prezentira problematiku koju zbornik donosi.

Zbornik donosi bibliografiju knjiga, časopisa, rasprava i članaka (225 jedinica) koje su vezane s problematikom što je osnovni sadržaj toga zbornika, te može zainteresiranima poslužiti kao osnova za temeljitija istraživanja. Sastavljač je bibliografije Leopold Kobsa.

Berislav Jandrić

ZORAN VIDOJEVIĆ, Samoupravljanje delo radničke klase, Mladost, Beograd 1982, 390 str.

U navedenom djelu, objavljenom u dvije knjige sa šest poglavlja, autor s Marxove pozicije i u kontekstu socijalističkih procesa analizira problematiku radničke klase i samoupravljanja kao njezina djela i najprikladnijeg oblika oslobađanja čovjeka. Vidojević ne pristupa analizi i eksplikaciji samoupravljanja samo u neposrednoj proizvodnji materijalnih dobra, samo u ekonomskoj bazi, već ga sagledava u cjelini društveno-ekonomskih odnosa i procesa — promatra ga i analizira u totalitetu bitka radničke klase i socijalizma.

Autor u predgovoru knjizi ističe da ekonomska baza društva nije potpuno samostalna i neovisna o ostalim činiocima, i zato se »ekonomski faktori i njihovi

uticaji moraju smestiti u totalitet društvenih odnosa u kome je bitan konkretan odnos klasnih snaga [...]«. Zbog toga revolucionarna teorija radničke klase, marksistička misao, mora cjelinu odnosa društva sagledati u totalitetu i u njima osmisliti samoupravljanje kao samooslobođenje klase. Upravo se suština samoupravljanja i sastoji u tome koliko je ono postalo realna praksa koja omogućava radničkoj klasi da bude subjekt vlastitog oslobađanja.

Bitno određenje radničke klase, ističe autor, jest njezino revolucionarno i uzajamno djelovanje u mijenjanju svijeta i vlastitog položaja — bitna je revolucionarna praksa i svjesno organizirana djelatnost kojom se provodi »negacija samih temelja klasnog društva osnovni je istorijski posredujući činilac koji omogućuje da se tendencijski prevazilazi dihotomija subjekt—objekt odnosa u proizvodnji društvenog života [...]« (str. 19). Društveni život čine realni društveni odnosi i procesi što nastaju u revolucionarnoj klasnoj borbi i klasnom osvješćavanju.

Osvješćavanju klase autor pridaje veliku važnost u samoorganiziranosti proletarijata zato što i dosadašnja historijska iskustva pokazuju da »ekonomski položaj i empirijska klasna borba radnika, bez njihove odgovarajuće političke organizovanosti i razvijene revolucionarne svesti, ne otvaraju mogućnost izlaska iz okvira klasnoga društva [...]. Radnička klasa bez vlastite političke organizovanosti i razvijene svesti o putevima prevladavanja klasnoga društva ostaje u svojoj osnovi u okvirima svog najamnog položaja, jer borba ne rezultira revolucionarnim ishodom« (str. 23—24).

Klasna je svijest izuzetno važna i potrebna u nastajanju i organiziranosti klase iz klase po sebi u klasu za sebe. Klasa za sebe viša je razina njezine svijesti i organiziranosti. Klasa za sebe i dalje sadrži neke, kako reče autor, strukturalne elemente klase po sebi povezane s revolucionarnom praksom i višom razinom klasne svijesti. Formiranje je klase za sebe proces što nastaje iz bitne povezanosti i u bitnoj povezanosti s klasom po sebi. Sve nam to pokazuje, kaže autor, da ne postoji neka »čista« oštro izdvojena klasa po sebi i klasa za sebe. Klasa po sebi tek jedinstvenom organiziranom akcijom, sviješću i borbom za svoje oslobođenje, postaje klasom za sebe, koja neposredno i pomoću avangarde potiče i jača elemente klasne svijesti.

Svijest i svjesna klasna organiziranost temeljni su elementi i bitna određenja za formiranje proletarijata u klasu, njezina samooslobađanja različitim oblicima samoupravljanja. Svaki pokušaj, ističe autor, da se »samoupravljanje oktroiše odozgo i zasnjuje na klasi po sebi, klasi koja ne prevazilazi nivo neposrednih interesa i svakodnevnice svesti, nužno vodi obnavljanju neke varijante etatističkog socijalizma (u kojoj je ta klasa objekt političke volje oličene u partijsko-državnim forumima), građanskog društva ili pak sitnoburžoaskog socijalizma« (str.51).

Samoupravljanje kao novi neposredni društveni odnos, samoupravljanje kao revolucionarnu praksu može, ističe autor, razviti samo radnička klasa onda kad je u cjelini svjesna vlastitih interesa i da će te interese ostvariti samoupravljanjem kao najprikladnijim oblikom samooslobađanja i samopotvrđivanja klase. Samoupravljanjem jedino i može da se ostvari oslobođenje klase i također da se ostvare ciljevi socijalizma, odnosno razviju socijalistički društveni odnosi i okolnosti što će omogućiti da se razviju progresivni procesi i snage koje će te procese nositi i dalje razvijati.

Pri tom autor upozorava da samoupravno socijalističko društvo nije društvo neke aspolutne jednakosti u siromaštvu, ni društvo apsolutizirane proizvodnje i potrošnje materijalnih dobara — nije i ne bi smjelo biti potrošačko društvo, već proces koji razvija istinske ljudske potrebe u cilju ljudske emancipacije. Riječ je, kaže autor, o jedinstvu ekonomske, političke i kulturne, odnosno socijalne emancipacije radničke klase u cjelini, a ne njezinih dijelova ili samo predstavnika. Riječ je o emancipaciji kojom se u biti prevladava stanje »u kojem radnička klasa ostaje pod prinudom količine stvari-roba i težnji za njihovim sticanjem, gde stvar potiskuje borbu za novi sadržaj društvenih odnosa, za standard koji ima ne samo materijalne, nego i drugačije sadržaje i dimenzije — političke, kulturne, ekonomske, estetske, itd.« (str. 57—58).

Autor naglašava da nije cilj samoupravljanja samo poboljšanje standarda i trenutnog položaja radničke klase, ni poboljšanja njezine kvalifikacione strukture, nego prije svega ukidanje razlika što proizlaze iz hijerarhije znanja, radnih uloga, zadataka i rukovođenja. Jer u protivnom se neprekidno reproduciraju razlike između proizvodnog i neproizvodnog, umnog i fizičkog rada i radnika koji te radove obavljaju. Stoga se može bez dvojbe istaći da je samoupravljanje »pre svega proces revolucionarne promene rada posredstvom samih udruženih radnika« (str. 64).

Bez takvih procesa koji omogućavaju dominaciju radničke klase i vlastitog razvoja materijalnih proizvodnih snaga društvo se u cjelini ne može osloboditi dominacije kapitala i tehnobirokratskih slojeva. Povijesne činjenice dokazuju da je radnička klasa u svojoj emancipatorskoj ulozi imala uspjeha samo onda kad je svjesno i povezano djelovala kao revolucionarni pokret. Riječ je o »neophodnosti univerzalnog udruživanja proizvođača, konstituisanju radničke klase u pokret zasnovan na jedinstvu ekonomskih, političkih i svih drugih interesa koji mogu da vode njenoj emancipaciji [...] Zbog toga se može reći da osnovno pitanje razvoja socijalističkog društva i nastajanje novog načina proizvodnje nije pitanje uloge robne proizvodnje, njene uloge u socijalizmu, nego pitanje društvene uloge i pozicije, konkretnih mogućnosti emancipacije radničke klase« (str. 139).

Emancipacija radničke klase nije moguća bez njezine dominacije u materijalnoj proizvodnji, nije moguća dok se sredstva viška rada izdvajaju neovisno o njezinim interesima i odlukama. Dok se to čini »na delu je pojava eksploatacije neposrednih proizvođača, pa i pored toga što se deo tih sredstava vraća proizvođačima kroz zajedničku i opštu potrošnju. Zbog toga je potrebno radikalno stalno i bitno menjanje odnosa u proizvodnji, u radu. Bitno menjanje odnosa u radu nije moguće bez suštinske promene odnosa između proizvodne i neproizvodne (pre svega političke) sfere, i negiranja klasnog obeležja proizvodnog rada« (str. 172).

Zato je potrebno jačanje materijalne osnove samoupravljanja kao prave životne prakse. U tom se kontekstu i raspodjela prema radu može, ističe autor, sagledavati i »rešavati samo sa stanovišta bitnog i radikalnog preobražaja totaliteta odnosa proizvodnje, što znači ekonomskog i celokupnog oslobođenja radničke klase [...] Zato i raspodela prema rezultatima rada mora da bude sagledavana ne samo sa stanovišta usmeravanja i ograničavanja stihijskog dejstva tržišta, nego pre svega sa stanovišta prevazilaženja robne proizvodnje i tržišta kao njenog elementa« (str. 183).

Princip nagrađivanja prema radu više je deklarativan, a manje stvaran, jer se mjerenje rezultata rada uglavnom primjenjuje samo na neposredne proizvođače u materijalnoj proizvodnji. Pri tome kontrolu kvalitete i kvantitete rada »vrše nadzornici i rukovodioci u procesu rada, od poslovođe elementarne jedinice (jedinice udruženog rada) do najviših stručnih rukovodilaca. Oni su u mogućnosti da posredstvom kontrole izvršenja radnih normi značajno utiču na to koliko će neposredni proizvođač faktički zaraditi. Ta procena često nije lišena subjektivizma, čak i ucene i osvete za iznetu kritiku [...] I kod nas postoje ostaci klasne podele rada na rukovodilačko-naredbodavni i proizvodno-izvršilački, što neposredno uslovljava i način raspodele [...]« (str. 187). Zato je i u području ostvarenja raspodjele prema radu potrebna organizirana borba radničke klase za svoj bitno drugačiji položaj u odnosima proizvodnje i raspodjele novostvorene vrijednosti.

Ta se borba radničke klase treba odvijati u kontekstu samoupravne prakse, kojom se otvaraju mogućnosti prevladavanja dihotomije između proizvodnog i neproizvodnog rada, između naredbodavno-rukovodnih i izvršilačkih poslova; ona otvara mogućnost prevladavanja antagonizma između intelektualnog i manualnog, odnosno naredbodavnog i izvršilačkog rada, antagonizma interesa neposrednih proizvođača i tehnobirokratskih struktura. Tehnobirokraciju ujedinjava »ista pozicija u odnosima proizvodnje i raspodele viška rada. Odatle proizlazi njihova težnja za monopolom vlasti, a vlast nikad nije samo politička već ekonomsko-politička« [...] (str. 203). Tehnobirokracija uvijek je svojom pozicijom i ulogom u odnosima proizvodnje i »celokupnom društvenom životu objektivno suprotstavljena radničkoj klasi i njezinim istorijskim emancipatorskim ciljevima« (str. 215).

Birokracija i tehnokracija brane vlastite interese i time koče emancipatorske procese radničke klase čija je bit ukidanje svakog oblika najamnog rada, otuđenja čovjeka, eksploatacije radi ostvarenja slobodne ljudske zajednice. Redukcija oslobođanja radničke klase samo na područje materijalnog imetka, na minimalna poboljšanja standarda, »znači redukciju radničke klase na klasu po sebi, te stoga i vladanje njome. S druge strane, sadržaj životnog standarda u samoupravnom socijalističkom društvu mora da obuhvata elemente političkog i kulturnog a ne samo materijalnog standarda [...]« (str. 267).

Borba za realizaciju istinskih samoupravnih odnosa u razvijanju socijalističkih procesa treba da omogući prevladavanje individualnog i generičkog života čovjeka. Ostvarivanje jedinstva individualnog i generičkog života čovjeka, a time i stvaranje osnove za političko djelovanje kao svjesno usmjeravanje društvenog razvoja, čiji je subjekt radnička klasa, »mora da počne u radu, integracijom proizvodnje i upravljanja, dokidanjem suprotnosti proizvodnog i neproizvodnog rada, potrebnog rada i viška rada. U tom se smislu rad pojavljuje kao ontološka osnova jedinstva individualnog i generičkog bića čovjeka. Tako rad stiče svoj dignitet i sve više postaje prva životna potreba, a politika — delatnost oslobođanja radničke klase« (str. 303).

Oslobođanjem čovjeka i prevladavanjem klasne i drugih oblika pocijepanosti društva putem samoupravljanja i postepenim ostvarenjem asocijacije proizvođača, oslobađa se i razvija čovjek kao subjekt vlastitog društvenog života. Upravo je samoupravna praksa u svojoj cjelovitosti i raznovrsnosti i po svojoj unutarnjoj logici »glavni činilac preobražaja klase po sebi u klasu za sebe. Aktivitet partije kao unutrašnje snage klase važan je činilac tog preobražaja. Ali, on nije je-

dini niti može da dolazi spolja u klasu. I što je najvažnije, on je bitno određen potrebama i procesom samooslobođenja radničke klase« (str. 323).

Samoupravljanje može da se ostvaruje samo kao totalitet revolucionarnog preobražaja klasnog u besklasno društvo. Taj je proces snažno izražen u Marxovom shvaćanju diktature proletarijata, što se u nas danas ostvaruje kao viši nivo sadržaja samoupravljanja. »[...] Kad se kaže da je samoupravljanje bitno novi sadržaj i istorijski viši oblik diktature proletarijata, onda to znači da se ta diktatura mora shvatiti procesualno, kao sadržaj revolucionarnog preobražaja društva koji neprekidno prevazilazi vlastite granice [...]« (str. 358).

Putem samoupravljanja radnička klasa može osigurati svoju dominaciju u društvu i samo tako može ostvariti vlastite i općedruštvene interese. Ako se samoupravljanje ne razvija kao djelo i praksa radničke klase kojom stječe ulogu hegemonu društvenog života, dolazi do degradacije diktature proletarijata. Zato samoupravljanje i nije moguće ako nije praksa samooslobođenja radničke klase, ako nije njezino vlastito djelo. Radnička klasa mora izboriti, protiv svih snaga koje teže da određuju konkretne sadržaje samoupravljanja, da ona sama to čini.

Autor pri kraju knjige u zaključku ističe da radnička klasa može biti revolucionarna ili nije ništa, tako i samoupravljanje »ili je prvenstveno njeno delo koje i nju samu preobražava, ili takođe, istorijski nije nešto značajno, nije snaga negacije klasnog društva, realizacije proleterskog uma i humaniteta shvaćenih u njihovom praktično-revolucionarnom a ne metafizičkom smislu« (str. 382).

Knjiga je pisana metodom marksističke analize poimanja radničke klase i samoupravljanja kao njezina djela, kojim ona razvija revolucionarne procese u vlastitom samooslobađanju i potvrđivanju, u promicanju revolucije. Samoupravljanje je novi i viši oblik diktature proletarijata, kojom radnička klasa osigurava vlastitu afirmaciju i negaciju sebe kao klase. Osmišljavanja izložena u navedenoj knjizi veoma su inspirativna i poticajna na revolucionarne akcije.

Savo Pešić

MILORAD MURATOVIĆ, Deset kongresa omladine BiH, Sarajevo 1982, 390 str.

U ovom tekstu biće riječ o značaju, značenju i, djelomično, sadržaju knjige što se pojavila potkraj prošle godine prigodom obilježavanja četrdesetogodišnjice Prvog kongresa Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije. Riječ je o knjizi mra Milorada Muratovića »Deset kongresa omladine BiH«.

Napisi kao što je Muratovićeve knjige malobrojni su u našoj publicistici. Prije svega, Muratovićeve knjige teško je žanrovski odrediti; potpuno se ne »uklapa« ni u jednu tradicionalnu formu spisateljskih ostvarenja. Tom svojom karakteristikom ona se potpuno svrstava u grupu knjiga, objavljenih u posljednje tri-četiri godine, u kojima, takođe, postoji rodovsko preplitanje, žanrovska neodređenost. Vidjet ćemo kako i koliko je to uticalo na njen kvalitet i naučni domet.